
P r i n o s i

UDK: 322
Primljeno 10/2001.

POJMOVI KLERIKALIZAM I PROTUKLERIKALIZAM

Prilog raspravi

Ivan Pederin, Zadar

Sažetak

Ovaj prilog bavi se pojmom klerikalizam, koji mnogi spominju i obično napadaju, ali ne znaju što on zapravo znači. O njemu šute leksikoni, a riječ se ne spominje prije XIX. stoljeća. Kršćanstvo je u početku bilo vjera koja nije bila politička, nije sudjelovala u upravljanju državom i bila je pitanje osobne savjesti njezinih vjernika. Poslije kršćanstvo postaje političkom vjerom, a to će reći da država uočava u Crkvi elemenat pomoći kod vršenja vlasti. Tada kršćanstvo postaje otprilike društveno-političkim uređenjem. U nadležnost biskupa dolazi školstvo, brak i nadzor nad javnim ćudoređem. Novo doba, Francuska revolucija i drugi pokreti XIX. st. tražili su rastavu crkve od države pa u nadležnost građanske vlasti spada školstvo i brak, javno ćudoređe općenito. To nije uvijek išlo bez trvenja i otpora koji se onda obično nazivao klerikalizmom.

Ima već oko dva stoljeća da se europska politika, nažalost i znanost razbacuje pojmom klerikalizma pri čemu definicija obično nedostaje. *Clericalis* je latinska riječ i znači otprilike svećenički. Rapski svećenici koji su napadali neke svećenike zbog nepodobna vladanja u XV. st. govorili su da je njihovo vladanje *contra honorem clericalem*.¹ U Crkvi se i danas govori o klerikalnom odgoju. Pod tim odgojem podrazumijeva se odgoj sjemeništara. Engleski dopisnik iz

---

¹ Ivan Pederin, *Rab u osvjet humanizma i renesanse*, Zagreb, 1989.

Beča Henry Wickham Steed napisao je knjigu o Austriji gdje je klerikalizmom nazvao zlouporabu vjere u političke i gospodarske svrhe, isusovačku disciplinu i uopće *protureformaciju* kako on naziva katoličku obnovu od Tridentskog koncila, a ona se i inače tako nazivala u znanosti XIX. i dijela XX. st.² Virginio Gayda drugi novinar koji je napisao knjigu o Austriji, opisao je Josipa Franka kao *bigotnog* katolika i reakcionara i dodao da se isusovačka Leogesellschaft u Austriji miješala u svačije poslove.³ Pod bigoterijom je vjerojatno podrazumijevao šuplju, pretjeranu i formalnu pobožnost. Viktor Novak napisao je knjigu pod naslovom *Magnum crimen, Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (Zagreb, 1948.) i u njoj opisao dobre odnose hrvatskih i slovenskih biskupa s bečkim dvorom i papinskom kurijom i zgražao se što su ti odnosi bili bolji negoli odnosi s beogradskom vladom. Nije objasnio što je to klerikalizam, a nije ni objasnio zašto bi odnosi hrvatskih i slovenskih biskupa s papom i carem u Beču morali biti gori negoli odnosi s velikosrpskim pravoslavnim i masonskim, poslije komunističkim vladinim krugovima u Beogradu. Mirjana Gross napisala je za klerikalizam da je to *struja u katoličkom svećenstvu i kod laika koja nastoji dovesti cijeli društveni život, prije svega političko i društveno uređenje pod vodstvo biskupa. (...) Zajednički temelj svih struja političkog katolicizma jest tradicionalno učenje o tome da se svjetovni autoritet mora pokoriti katoličkoj crkvi kao jedinoj pravoj kršćanskoj crkvi.*⁴ Autorica nije ništa pobliže kazala o tome kakvo je to tradicionalno učenje Crkve, a mi moramo podsjetiti na nekoliko poslanica sv. Petra i Pavla koje sve vide kršćanstvo podložno svjetovnoj vlasti, pa čak i onda ako ta vlast nije kršćanska, jer vlast je uvijek od Boga. Isus nije bio politička ličnost, nije se držao kao svjetovni knez i nije pokušavao to postati. Kad su ga farizeji upitali da li je pravo plaćati porez tražio je da mu pokažu novac, upitao čiji je lik na novcu i kazao da caru valja dati carevo a Bogu božje. Kad je uhićen, Petar je potegnuo mač i odsjekao jednom služi uho. Isus mu je kazao da vrati mač u korice i upozorio ga da bi on mogao tražiti od Oca da mu pošalje nekoliko legija anđela da ga štite, a to ipak nije učinio, već se prepustio svojim mučiteljima. Sve te definicije ili opisi klerikalizma ipak ne zadovoljavaju.

Rano kršćanstvo nije uopće bilo politička religija, nego pitanje savjesti i vjere ranih kršćanskih zajednica i svakoga pojedinog

² *The Hapsburg Monarchy*, London, ⁴1919., Introduction, str. XXVI, 109.

³ *La crisi di un impero*, Torino-Milano-Roma, 1913., str.126, 245.

⁴ Mirjana Gross, *Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (19. i početak 20. stoljeća)*, Naše teme, 31 (1987), br. 6., str. 852-853.

kršćanina jer kršćanstvo je vjera osobne pobožnosti i osobne savjesti svakog pojedinca što se izražava u sakramentu ispovijedi. Sam Isus uvijek je govorio savjesti svakog pojedinog čovjeka. Koliko je rano kršćanstvo malo bilo politička vjera, pokazuje ranokršćanska arheologija koja ne zna za moćne hramove i sjajne građevine i često spominjano pismo Plinija Mlađega o kršćanima. Kršćanstvo je prema tome vjera koja se razlikovala od svih ostalih vjera na svijetu jer svuda je nosilac vlasti bio svećenik, a vojnik je bio tek oružani pomoćnik svećenikov. U animističkoj zajednici svećenik je šaman - osoba koja zastupa zajednicu pred nadnaravnim silama, razgovara s njima i pregovara, odlazi do potrebe na onaj svijet gdje se savjetuje s dušama umrlih ili s bogovima, vraća se i donosi odluke. Odisej i Eneja bili su šamani koji su putovali u carstvo mrtvih po savjete koji će spasiti njihovu zajednicu na putu. Mojsije je bio prvosvećenik, državnik, vojskovođa i zakonodavac, ali u prvom redu prvosvećenik.

Opadanje Rimskoga Carstva stavilo je kršćanstvo pred nove zadaće i zahtjeve. O dekadenciji Rima mnogo se pisalo i ovo nije mjesto da se raščlane uzroci tog opadanja. Ipak moramo reći nešto o razlozima nastanka velikih carevina i sredstvima upravljanja tim carevinama. Država nastaje onda kad lovci postanu poljodjelci pa se javlja pojam posjeda zemlje, potreba za obranom tog posjeda i ljetine. Država treba pismo da zabilježi zakone, da činovnici izvijeste o prilikama i pokrajinama, da središnjica izda zapovijedi vojsci, da se napišu kronike, životopisi vladara i svećenika. Država pruža zaštitu pojedinca, njegova posjeda i prije svega braka. No ako se skupina ljudi ujedinjuje u državu zbog obrane, obrana je to bolja i sigurnija što je ta skupina veća. Grčki pisac i perzijski plaćeni vojnik Ksenofont opisao je u životopisu perzijskoga cara Kira Kuroupaidea toga cara kako putuje od jednog kneza do drugoga i predlaže mu da uđe u njegovo carstvo i svi knezovi pristaju. Inke su pridobijali za svoju državu stalno nova plemena onda kad bi se ta plemena odlučila prijeći na poljodjelstvo. Inke su im slali učitelje da ih uče kako se obrađuje zemlja, a onda i koloniste koji će vršiti vlast u ime središnjice. Da bi se upravljalo jednim prostranim carstvom, potrebne su dobre prometne veze, to su u prvom redu dobri jahači konji, koji mogu lakše prijeći velike udaljenosti, a potom ceste koje su gradili Rimljani, brodovi koji su osiguravali vezu s njihovim priobalnim posjedima i na posljetku još nešto - religija. Propast Rimskoga Carstva pokazala je da je mnogo lakše upravljati prostranom carevinom ako postoji jedan Bog na nebu i njegov namjesnik na zemlji nego ako postoji mnogo mjesnih bogova. Kasno Carstvo s čestim pobunama u pokrajinama to može pokazati, pa je to vjerojatno i bio razlog zašto je Rim prihvatio kršćanstvo za državnu vjeru i zašto je

Istočno Carstvo preživjelo. Za Zapadno Carstvo bilo je kasno prihvatiti kršćanstvo - ono se već bilo raslojilo. Germanske države brzo su propadale, osim franačke, koja je prihvatila zapadno kršćanstvo, ne arijanizam kao Goti. Kršćanstvo je postalo državnom vjerom i time postalo ujedno i društveni i državni poredak, a i to može objasniti njegovo brzo širenje. Čitavi narodi prelazili su na kršćanstvo otprilike onako kako su narodi u XX. st. prihvaćali neku političku ideologiju na kojoj se onda temeljio društveni i državni poredak te države. Iz Starog zavjeta te iz Herodota doznajemo o postojanju mnogih poganskih naroda, o kojima vrlo malo znamo jer su bili nepovijesni i nisu poznavali monoteističke vjere. Ako su se pokrstili, to je značilo da su ušli u povijest, da su živjeli u državi u kojoj je vladao zakon i pero, da su ušli u društvo u kojem više nije bilo ljudske žrtve i ljudožderstva, u kojem je postojao brak što je štitilo djecu. Gotovo sve animističke (poganske) zajednice poznaju ljudožderstvo i ljudsku žrtvu, a brak ne poznaju ili je brak vrlo lako razvodiv. Ljudsku žrtvu ukinuo je Isus tako što je sam postao žrtvom i jaganjcem Božjim, ostvarivši tako načelo da ne valja gledati trun u tuđem oku, a ne vidjeti truna u svojem. Kršćanstvo se kao državna vjera pojavljuje u književnosti sa starofrancuskom *Chanson de Roland* u kojoj je opisan vojni pohod Karla Velikoga protiv Arapa u Španjolskoj godine 778. Pohod je opisan biblijskim stilom. Gospodin je na strani Karla, za vrijeme bitaka sunce staje, zemlja se trese, nevjernici bježe. Franačka država, koja je u doba nastanka tog književnog djela između 1100. i 1130. već bila Sveto Rimsko Carstvo je puk Božji. Ovdje ipak valja reći da europska država nije kršćanska po svojem porijeklu, nego poganska, jer potječe od Rimskoga Carstva, odnosno franačkih barbara i osvajača koji su također u početku bili pogani. Njezin pravni sustav samo dijelom potječe iz Staroga zavjeta, javno pravo kršćanske države potječe od rimskog prava koje nije kršćansko.

Kršćanstvo je dakle već u ranom srednjem vijeku bilo državna vjera i kao takva bila je državi neophodna. Država je naime u početku bila vojna organizacija u nekoj od pokrajina propalog Rimskog Carstva. Vojna okupacija još ne čini državu pa su sve ranosrednjovjekovne germanske države propale jer su od državnih atributa imale jedino vojsku. U karolinškoj kršćanskoj državi dvor je dobio *praeceptora* što je upravljao dvorom i dvorskim svečanostima koje su se nastavljale na misu. Redovnik Alkuin poznati je *praeceptor* na dvoru Karla Velikoga. Organizirao je kulturne i znanstvene prilike pa se u znanosti danas govori o *karolinškoj renesansi*, koju svakako moramo pripisati Alkuinu jer Karlo Veliki nije umio čitati. Hijerarhija je organizirala puk i svečanosti na selima; benediktinski samostani su podučavali seljake obrađivanju zemlje, slično kao

učitelji poljodjelstva koje su Inke slali u plemena što su im se podčinila; benediktinci su prepisivali stare rukopise, pisali povelje. Svi ljudi koji su odlazili u jednu crkvu postali su time korporacijom kojoj je na čelu bio svećenik. Svećenstvo je vodilo matičnu službu, krstilo, vjenčavalo, sahranjivalo umrle, biskupi su sudili u bračnim i obiteljskim sporovima i bili otprilike nadležni za građansko pravo. Crkva je otprilike bila država, bila je nadležna čak i u vojnim i političkim pitanjima jer je rat morao biti pravedni rat, a što je pravedni rat, to je određivala Crkva. Vojnici su očito igrali podređenu ulogu prema Crkvi pa papa postaje vlast iznad cara kojeg kruni.

Crkva je presudno sudjelovala i u upravi preko sveučilišta koja su bila u njezinoj nadležnosti. Na sveučilištima se proučavalo bogoslovlje, pravo, sedam slobodnih vještina i medicina. Bogoslovlje je bilo prva znanost koja je dovela pravo u odnos prema Bogu, a to je značilo da je u pravu bio presudan pojam pravednosti, a izvor pravednosti bio je božanski, odnosno nad svu znanost nadvila se božanska mudrost objavljena nam u Svetom pismu pa se sva znanstvena razmatranja uvijek podvrgavaju ugledu Svetog pisma - *auctoritas scripturae*. Zbog toga su sveučilišta djelovala pored ostalog i kao vrhovna sudišta i ako se suci u nekom gradu ili kneževini nisu mogli složiti u nekoj parnici, odluka bi se prepustila sveučilištu u Bologni, Parizu ili Padovi. Svećenici su vrlo često bili *iudices arbitratores*, što će reći da bi se stranke u nekom ugovoru složile da će sporove nastale iz ugovora rješavati neki svećenik koji bi se npr. u ugovoru označio.

Ranosrednjovjekovna država može umnogome podsjetiti na islamsku državu s kojom je bila u sukobu, ali koja je unatoč tomu mogla na nju izvršiti neki utjecaj. Karolinška država bila je sveta država, slično kao i islamska. Islamskom državom upravlja kalif kao vrhovni vojni, ali ne i državni poglavar, točnije on upravlja islamskim carstvom, ali njega ipak nadzire šejk, koji ga može i smijeniti. Šejk je svećenik, ali ne u smislu kršćanskog svećenika jer ne daje sakramente, nego je stručnjak za islamsko pravo, *fiq*, koje je sveto po svojem porijeklu i prožimlje sva područja ljudskog života. U kršćanstvu je slabije izražen pravni karakter, građansko, kazneno i obiteljsko pravo je sveto, kao reducirani Mojsijev zakonik, ali političko pravo nije sveto, nego potječe od rimskog prava. Tu se zapaža dvojnost, ali i neka stabilnost, jer je rimsko pravo pozitivno pravo, a muslimanska *šari* nije. Npr. Musliman je ušao u kršćaninovu kuću da krađe. Kršćanin ga ubije. On je u pravu, ali će kršćanin ipak biti osuđen i smaknut jer kršćanin ne smije ubiti muslimana. No kršćanin može prijeći na islam i u tom slučaju neće biti smaknut. U kršćanstvu se sudi po slovu zakona, u islamu često

od slučaja do slučaja, prema *fetvi* koju u manje ili više iznimnim prilikama izdaje ulema. Islam je više vjera zakona, kršćanstvo je više mistična vjera sakramenata, kajanja i pokore.

No u kršćanstvu se, čak i u njegovom univerzalističkom srednjovjekovnom obliku opaža ipak dvojnost Crkve i vojne sile, crkvenog obiteljskog prava i političkog statutarog prava kojeg u islamu nema. Javlja se i antagonizam između pape i cara, koji se odražava i u književnosti, pa tako srednjovisokonjemački pjesnik Walter von der Vogelweide u svojim pjesmama otvoreno napada papu. Taj se antagonizam produbljuje, pa se javlja viteštvo kao svjetovni red, po svoj prilici heretički ili blizak herezama sa svojom staleškom etikom koja nije isto što i kršćanski moral; javlja se i pojam viteške časti o kojoj nema ni riječi u Bibliji. Isus je popljuvan, ponižen i raspet kao razbojnik, ali se nigdje ne čita o povredi njegove časti, niti je kršćanska pobožnost djelatnost za obnovu Isusove povrijeđene časti ili osveta za njegovu smrt na križu. (To je donekle i bilo tako i to je sadržaj antisemitizma u mnogim razdobljima kršćanstva, zbog čega je papa Ivan Pavao II. i otišao u Izrael da moli oprost od Židova.) Vitez pak reagira na najmanju uvredu i izaziva na dvoboj da ponovno uspostavi svoju povrijeđenu čast. Ukratko, u europskom društvu zamjećuje se dvojnost i antagonizam između crkvenosti i svjetovnosti, koja se izražava kao protuklerikalizam, a protuklerikalizam je stariji od klerikalizma (koji ćemo poslije pokušati definirati). Protuklerikalizam poprima i druge oblike, ponajprije u trvenjima s Crkvom zbog njezina posjeda. Grješni čovjek koji leži na umoru boji se strašnog suda na onom svijetu i smatra da će mu biti lakše ako učini neko dobro djelo, npr. ako pokloni zemlju ili kuću Crkvi. Tako je crkveni posjed rastao, a kad je Martin Luther u doba vjerske krize ustao protiv zlouporaba u Crkvi, zaštićivao ga je knez iz nimalo dvojbenih pobuda – da prisvoji crkveni veleposjed.

Već u renesansi pojavljuje se pojam prirodnih znanosti, koje će se rascvasti u prosvjetiteljstvu, ne osvrćući se više na *auctoritas scripturae*. Procesi Giordanu Brunu i Galileu Gallileiju postali su zahvalnim obrazloženjem da je bogoslovlje sa svim crkvenim naučavanjima zapravo izvor neukosti i zaostalosti. Spinoza je u svojem *Tractatus theologico-politicus* načeo pojam *auctoritas scripturae* tako što je ustvrdio da je Sveto pismo preneseno u budućnost prijepisima koji nisu morali biti, a vjerojatno i nisu bili posve točni. Prirodne znanosti počele su se onda burno razvijati, a njihov razvitak nije prestao do danas, ali je od samog početka bio u suprotnosti s crkvenim učenjima. (Danas kao da to više nije, jer je većina fizičara i uopće prirodoznanstvenika pobožna.) No, u prosvjetiteljstvu je došlo do suvremenog oblika protuklerikalnosti, što će reći da se proširilo

uvjerenje da se Gospodin doduše objavio u Bibliji, ali da se objavio i u Kur'anu, Homerovim djelima, Newtonovim otkrićima, jednom riječju – da je Bog zapravo priroda. Priroda nije ni dobra, ni zla, ali je bogata, pristup k njoj nije apsolutno podvrgavanje kao pristup Gospodinu, koji je dobar čiji je jaram blag, koji je spor na srdžbu i brz na praštanje i koji nas voli jer je on naš otac, a mi njegova djeca. Čovjek pristupa prirodi da pronikne u njezin božanski razum, njezine zakone, a to je znanost. Kad proniknemo u zakone prirode, ona će nam dati svoja bogatstva, kojih je vrlo mnogo. Odnos suvremenog čovjeka prema prirodi nalik je u bitnim crtama odnosu animista prema bogovima koji su u prirodi, nisu svemogućí, nisu ni dobri ni zli, ali su od nas moćniji i mi se moramo s njima nagoditi ako želimo od njih što dobiti. Za animista u nekoj rijeci prebiva stanovita snaga. To je kakav riječni bog, poput Skamandra u Homerovoj Ilijadi, ili kakav zmaj. Kad se Ahil vratio u borbu, Skamandar je izlio svoje vode da utopi teško oboružanog Ahila. Ahil se obratio svojoj božanskoj majci Tetidi, koja je otišla bogu vatre Hefestu. Ovaj je poslao vatru na Skamandra i njegovi su se valovi cičeći povukli u korito. Vrhovni bog Kronos nema nikakvu ulogu u ovoj epizodi. I za nas u rijeci prebiva neka snaga i mi ćemo na toj rijeci sagraditi hidroelektranu, a kod gradnje hidroelektrane uloga Gospodinova u našoj svijesti nije nikakva, gradnja ne ovisi o Gospodinovoj milosti nego o tome hoćemo li dobiti zajmove.

Manifest suvremenog ateizma je Goetheov *Faust*, u kojem se Gospodin već na početku povlači iz zbivanja tako da zemlju prepušta Mephistophelesu, koji ipak nije nikakav đavao, pa Goethe u ovom djelu ukida zlo i grijeh. Tako nastaje jedan pojmovni svijet koji je vrlo sličan pojmovnom svijetu animista, koji doduše poznaju jednog vrhovnog Boga, ali se taj Bog povukao u nebo i prepustio upravljanje svijeta svojoj djeci ili nekim manjim bogovima pa se njemu nitko ne moli, nego svatko nastoji da se čaranjima i drugim sredstvima nagodi s malim i mjesnim bogovima. U ovom obliku protuklerikalnost postaje zapravo orijentacija prema animizmu, a animizam nije nipošto davno zaboravljeno i nadiđeno stanje, nego trajna orijentacija ljudskog duha; suvremeni ateizam nešto je vrlo slično animizmu, osobito po tome što Gospodin igra vrlo malu ulogu u svakidašnjici suvremenog čovjeka, koji je u tome sličan animistu što se ne moli vrhovnom Bogu jer se on povukao u nebo i izgubio zanimanje za zbivanja na zemlji. Nekoć je to bio neki *Deus otiosus*, danas je to *le silence de Dieu* (Božja šutnja) francuskog filozofa Gabriela Marcela, odnosno *Gottesfinsternis* (pomračenje Boga) njemačkog židovskog filozofa Martina Bubera. Važno je da je u Goetheovu *Faustu* nastao pojam čovjeka koji prolazi kroz sva područja ljudskog života, stječe

golemo iskustvo, postaje vrlo potpunim čovjekom pa i predmetom štovanja, da ne kažem obožavanja. Nije li taj tip čovjeka suvremeni čovjek, koji hoće da ga se štuje kao Boga? Ako je tako, onda je njegovo držanje vrlo slično držanju Lucifera, anđela koji se pobunio protiv Gospodina.

Opisali smo srednjovjekovni univerzalizam kao jedinstveni svijet i državu koju zapravo vodi Crkva pa je papa glava tog svijeta. Papa kruni cara. U tom pogledu zapadni svijet je u neku ruku sličniji islamskome svijetu negoli istočnom kršćanstvu, u kojem je patrijarh ipak podvrgnut basileusu pa basileus imenuje patrijarha. Pravoslavlje je dakle u tom pogledu bliže ranom i izvornom kršćanstvu i zapadno kršćanstvo čini se pravoslavnima despotskim. No, basileus i sebe smatra ne samo svjetovnim knezom nego i svećenikom i to je bio razlog prvim sukobima istočnoga kršćanstva sa zapadnim. Pape nisu htjeli dopustiti da se patrijarh miješa u bogoslovlje, koje je postalo područjem crkvene nezavisnosti. Papinska vlast ipak nije baš uvijek bila tako čvrsta u zapadnom svijetu, osobito ne kad se pojavila apsolutistička monarhija, koja je uvelike sudjelovala kod izbora biskupa pa su biskupi postajali oni koji su bili po volji kralju sve ako je papa i kazao posljednju riječ. Već u Machiavellijevoj političkoj misli pojavio se pojam *raison d' état*, dakle političkih razloga državnog djelovanja koji su izuzeti iz ćudorednosti, što je stvorilo uzvišeni, gotovo nadzemaljski pojam države koja kao da se bori s Gospodinom za položaj u svijesti ljudi, jer država je, bar na zemlji, postala moćnijom od Gospodina, koji ja ipak bio samo na nebu i veliko je pitanje tko je jače utjecao na život podanika, Gospodin ili država. Svjetovni knezovi sada nastoje istisnuti svećenike iz mnogih upravnih funkcija; u Mlecima npr. svećenici nisu više *scribae* - pisari u državnim kancelarijama, poslije ih vlast istiskuje i iz vođenja bratovština i cehova; od XVIII. st. crkve više nisu mogle pružati azil zločincima koje progoni pravda itd. Marija Terezija izuzela je sveučilište iz crkvene nadležnosti pa je ono postalo ustanovom koja će odgajati državne činovnike. Pojavio se novi lik protuklerikalnosti u katoličkim zemljama, opet vezan uz crkveni veleposjed. Crkva je posjedovala mnogo obradive zemlje koja je bila loše obrađena. Od tih je zemalja dobivala i mnogo poljoprivrednih proizvoda, koje je dijelila prosjacima. U većini europskih zemalja vrlo je visok bio postotak žitelja koji su zapravo bili prosjaci, što će reći da su bili bez sredstava za život, pa su odlazili u samostane, gdje su besplatno dobivali hranu. Kako je XVIII. st. bilo doba početne industrijalizacije, industrijalci su bili neraspoloženi prema Crkvi jer nisu mogli naći radnike. Svatko je više volio otići u samostan, gdje će besplatno dobiti hranu, nego raditi

u nekoj predionici po deset i više sati dnevno za slabu plaću. To je bio razlog protuklerikalnosti u XVIII. st.

Francuska revolucija posuvremenila je upravu, što je značilo da je kazala Crkvi kako joj više nije potrebna u upravi. Značilo je to odvajanje crkve od države, a progoni Crkve i vjernika u Francuskoj revoluciji postali su lice protuklerikalnosti. Pa ipak, tisuću i više godina katoličkog integralizma i vezanosti Crkve i države nisu se mogli izbrisati u nekoliko godina pa su navike iz tog vrlo dugog razdoblja ostale. Oni koji su ustajali protiv tih navika, psovali su *klerikalnost*, pa je tako klerikalnost kao pojam i riječ mnogo novija od pojma protuklerikalnosti i vezana je uz doba poslije Francuske revolucije i pitanje odvajanja Crkve od države. U Francuskoj je taj sukob bio najžešći, dok je Austrija bila najsporija, najpromišljenija i najmanje odlučna u odvajanju Crkve od države. Tako je školstvo do duboko u XIX. st. u Austro-Ugarskoj ostalo u nadležnosti Crkve, Crkva je zadržala svoj veleposjed, a Dvor je slušao glas kardinala bečkog nadbiskupa, primjerice kardinala Rauschera. Svećenike je još Josip II. doveo u podložnost državnoj vlasti i pretvorio ih u državne činovnike, matičare i dr. Cenzura je npr. zabranjivala da se na pozornici u kazalištu pojave svećenici mjesnih vjera. Čak i nakon otkaza Konkordata sa Svetom Stolicom 1860. bečki je Dvor ostao blizak Vatikanu, pa se i miješao u izbor pape. Poslije Lava XIII. za papu je bio izabran kardinal Rampolla, ali je Beč uložio veto i Rampolla nije postao papa. U doba oko Prvoga svjetskog rata Beč se smatrao grudobranom protiv prodora pravoslavlja pa je sve to Beču donijelo glas *stožera klerikalizma*.

Prema nepotpisanom članku u *Općoj enciklopediji LZ-a* klerikalizam je zahtjev svećenstva, osobito katoličkog, za povlaštenim položajem u državi, koji će mu osigurati utjecaj na državne poslove i društvene prilike, kao u Njemačkoj, gdje je država odgovorila s *Kulturkampfom*.⁵ Crkva je u Austriji imala povlašten položaj, dijelila ga je s velikašima, monarhom, vojskom i činovništvom što je odgovaralo habsburškoj državnoj tradiciji. Habsburgovci su naime bili dinastija koja je potisnula protestante u Češkoj, Njemačkoj i drugdje i zaustavila prodor Osmana. U Njemačkoj Katolička crkva nije imala povlašten položaj, nego je bila zapostavljena u odnosu na Protestantsku crkvu i smatrana je manje njemačkom, pa se i njemačka književnost sve do XX. st. može smatrati pretežito protestantskom književnošću. Crkva nije imala povlašten položaj ni u Francuskoj i Italiji, gdje su se državna vlast i liberalistička politika od

⁵ *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, 4. sv. (iz-kzy), Zagreb, 1978., str. 411. Članak nije potpisan.

početka neprijateljski odnosile prema Crkvi, najvjerojatnije zbog crkvene osude masonerije. Što se tiče Njemačke, tu je vuk bio država, a Crkva svakako bila janje. Ovdje moramo nešto kazati o Bismarckovoj Njemačkoj i razlozima njezinih napada na Crkvu. Bismarckova Njemačka bila je konzervativna, nacionalistička, redarstvena i neomerkantilistička država, u kojoj je kao i u liberalističkim državama, otprilike sredinom XIX. st. ustrojen anagrafski ured, u kojem su bili zapisani svi građani ili podanici. O svakom je pisalo ime i prezime, adresa prebivališta, je li rođen u zakonitoj ili nezakonitoj vezi, ako je bio rođen izvan braka, a roditelji su se poslije vjenčali, i to je bilo zabilježeno; ako je netko bio rođen prije nego je prošlo 9 mjeseci od sklapanja braka, i to se zapisivalo, kao i podaci o kažnjavanju osobe. Svi ti ljudi činili su populaciju drugoga reda, kojoj su pripadale i posrnule djevojke, koje se zbog toga nisu mogle udati pa su katkad morale u prostituciju da bi se prehranile. Demokracija tih država sastojala se u tome da je čovjek na izborima mogao birati ovu ili onu stranku, a zapravo je u državi vladao nesnosni pritisak. Anagraf je značio da čovjek može u svako doba biti pozvan u vojsku; Bismarck je pobijedio Francusku 1870. jer je imao bolji anagraf, pa je prije Francuske proveo opće vojačenje; anagraf je značio da država može naći svakog da ga pozove u školu jer školska je obveza sada bila opća, kako bi svatko mogao pročitati rješenje o porezu; vojna obveza bila je opća i trajala je sedam godina, prije odsluženja vojnog roka nitko se nije smio oženiti, a ni kasnije ako nije imao sredstava da izdržava obitelj. Postojao je samo crkveni brak, a nijedan svećenik ne bi vjenčao par bez blagoslova roditelja, koji bi dali blagoslov samo imućnom ženiku. Posljedica svega bilo je da se život u državi sve više osjećao kao nesnosan teret, što je dalo pobude ljevici koja potkraj stoljeća, a osobito u doba oko Prvoga svjetskog rata ulazi u oštar sukob s desnicom i ima čudoredno opravdanje.

Viktor Novak je u djelu *Magnum crimen* (1948.) opisao nedjela Katoličke crkve, ali nigdje nije definirao klerikalizam. Glavno nedjelo Crkve bilo je njezina nesklonost ujedinjenju Južnih slavena i njezina sklonost Austriji, a nositelji te nesklonosti bili su ljubljanski biskup Jeglič i zagrebački nadbiskup Bauer. Propast Jugoslavije oslobodila je Crkvu tih spočitavanja, a Jugoslavija se pokazala najvećim političkim neuspjehom stoljeća. I napokon, u djelu se Crkvi spočitava da se vezala s fašizmom, pa je nastao pojam *klerofašizma*. Njemački fašizam ima ideološku podlogu u zavičajnom romanu koji je nastao kao roman vilhelminskog nacionalizma. To je bio nacionalizam industrijalizirane zemlje s velikim prirastom pučanstva. Njemačka vlast, kao i vlasti većine drugih europskih država, nije željela da se

njezini građani iseljavaju, nije htjela seoski maloposjed pa je donijela zakon da samo najstariji sin nasljeđuje oca; nije htjela gradski proletarijat, a Njemačka nije imala kolonijalističkih tradicija, imala je malo kolonija i slabo se trudila steći daljnje kolonije. Hans Grimm je u romanu *Volk ohne Raum* (Narod bez prostora), nalazio izlaz u napučivanju slabo napućenoga europskog istoka, gdje su Nijemci imali tradiciju iz srednjeg vijeka i ekspanzije viteškog reda na istok. Hitler je termin *Volksraum* preuzeo od Grimma; kršćansko, a posebno katoličko nadahnuće tu ćemo uzalud tražiti, ali se već kod vilhelmske Njemačke može zamijetiti da je državna vlast sve intenzivnija, osvaja sve više predjela ljudskog života, a i ljudi od države sve više očekuju; namještenje, stan, plaću, socijalno osiguranje i sl. Jednom riječju, država sve više uzurpira područja koja su iz davnine bila područja crkvenog utjecaja, Crkva se povlači i ne traži povlašten položaj, kako to tvrde njezini klevetnici. Talijanski fašizam nastao je u Rapallu 1920., kad Italija nije dobila Dalmaciju koja joj je bila obećana Londonskim ugovorom. Mussolini je na to ustao tvrdnjama da je Italija dobila rat, a izgubila mir te da su Italiju izdali liberali; imao je uspjeha, njegov fašizam bio je osvajački, plan mu je bio osvojiti Dalmaciju, i Albaniju, učiniti Jadran talijanskim zaljevom (*mare nostrum*) da bi iz Jadrana počeo osvajanja u Sredozemlju, osobito na Istoku. Talijanski fašizam nije se oslanjao na katolicizam, premda ga nije ni progonio, nego se oslanjao na Rim i Mletke u čemu se sastoji ideološka kontradikcija fašizma – ni Rim ni Mleci nisu bili Italija.

O savezu Crkve i jednog političkoga pokreta može se govoriti u Španjolskoj jer je Francisco Franco ustao u obranu španjolske političke tradicije koja je bila katolička. Španjolska *reconquista* bila je borba katoličke Španjolske protiv Arapa, kolonijalna osvajanja Meksika i Perua bila su borba katoličke države protiv animističkog carstva u kojem je ovo posljednje podleglo. U katoličkoj državi organizacijski su oblici katolicizma bili važniji od vjerskih, španjolski nacionalizam osjećao je Španjolsku kao atletu katolicizma. Kad su komunisti i anarhisti osvojili vlast u Španjolskoj, ustali su protiv nacionalne tradicije, počeli s progonima i ubojstvima svećenika pa je Francov pokret bio pokret obrane španjolske tradicije i katolicizma. Njegov ideolog bio je kastilijanski unitarist i katolički tradicionalist Miguel de Unamuno, inače Biskajac, rektor sveučilišta u Salamanki, kojeg je Franco smijenio i prognao kao što je Hitler prognao Hansa Grimma. Franco se služio sredstvima totalitarne države, ali samo u početku; poslije je državi dao dekor španjolske tradicije sa zlatom optočenim odorama dostojanstvenika, svečanim ceremonijalom vlasti, državnom atmosferom koju su prožimala raspoloženja bliska

djelima sv. Ivana od Križa i sv. Terezije Avilske. Što je vrijeme više odmicalo, Franco je sve više bio kralj, a sve manje diktator. Ipak je zadržao trezvenost koja nije svojstvena diktatorima pa se nije okrunio za kralja, niti se kitio doktorskim i drugim titulama kao mnogi istočnoeuropski diktatori. Sredstva javnog informiranja nazivala su ga *el jefe del estado generalissimo Franco* – državni poglavar *generalissimus Franco* pri čemu se ono *generalissimus* znalo i izostaviti, a inače je najviši čin u španjolskoj vojsci čin *capitano general*. Za razliku od većine diktatora svojega doba nije imao tajnih ljubavnica s kojima nije imao djece, nego ženu s mnogo djece, a o njegovim se ljubavnicama ništa nije čulo. Za svojega nasljednika sam je imenovao princa Juana Carlosa, koji se okrunio za kralja ustavne monarhije, čime je španjolska politička tradicija bila napokon obnovljena i uspostavljena.

Valja napokon istaknuti da je Hitler progonio Katoličku crkvu i ustrojio posebne logore za svećenike. Splitski svećenik, teološki pisac i profesor don Živan Bezić čamio je u jednom takvom logoru i o tome napisao uspomene *U sjeni krematorija*. Totalitarizam je u većoj mjeri negoli građanska država XIX. st. postavljao zahtjev za bezuvjetnom odanosti čovjeka državi odnosno ideološkoj skupini koja je državu vodila i s njom se identificirala. U ratu i poslije rata čulo se o partizanima koji su ubili vlastitog oca ili brata zbog bezuvjetne odanosti Partiji. Partija je dakle bila apsolutni i jedini izvor čudorednosti i bilo je važnije biti odan Partiji negoli obitelji, ocu ili sinu. Partija je time uzurpirala mjesto Boga, koji je jedini izvor čudorednosti i dobrote. Čulo se i za očeve koji su bili članovi Partije pa nisu dopuštali kćeri da se uda za izvanpartijca, a ako se udala, tražili su da se rastavi. Martićevi četnici tražili su rastavu miješanih brakova u upravo proteklom ratu. Privatni život i savjest nestajali su pred zahtjevima političkog fanatizma. U takvom stoljeću teško je govoriti o zahtjevima svećenstva za povlaštenim položajem; mnogo je umjesnije govoriti o katolicima koji su poslije Židova bili najviše progonjena i najviše klevetana skupina ljudi u Europi. Bismarck je progonio katolike i spočitavao im da su loši Nijemci jer se njihovo duhovno središte nalazi izvan Njemačke. Staljin je silom vratio grkokatolike u Ukrajini i Rumunjskoj pod vlast pravoslavnog patrijarha, a poslije II. svjetskog rata uslijedio je niz montiranih procesa protiv katoličkih prelata; to su bili procesi kardinalima Mindszentiju, Beranu, Stepincu, Slipome. Jasno je da su nacionalizam i totalitarizam posvuda ustajali protiv katolika.

Ako bismo na kraju pokušali definirati klerikalizam kao politički pojam, onda bi to trebalo biti držanje Crkve i crkvenih vlasti koje narušava načelo odvojenosti Crkve od države i opire se bezuvjetnoj

podložnosti katolika državnoj vlasti, a osobito ideologiji. Kad je država poslije II. svjetskog rata ustrojila matične urede, tražila je od župnika da tim uredima predadu matične knjige koje su do tada vodili. Svećenici su se opirali, ne mali broj nije ni predao matične knjige, a neki su ih prepisivali da bi ih tako sačuvali za župe, jer su se župe osjećale srcem nekog kraja, pri čemu svakako djeluju vrlo stare navike i pojmovi. To će se s državne strane nazvati klerikalizmom. Heinrich Böll je kao katolički pisac mnogo toga spočitavao Crkvi, ponajprije da je dio sustava vlasti koji je ugnjetački, potom zbog konkordata s Hitlerom. Crkva je više od tisuću godina bila dio sustava vlasti, a konkordati se nisu sklapali zato da se neka vlast blagoslovi, nego zato da se riješi položaj vjernika u nekoj državi i da se oni zaštite. Uostalom Pio XII. je po dolasku Hitlera na vlast izdao encikliku *Mit brennender Sorge* (Velikom zabrinutošću), upravo na njemačkom jeziku. Biskupi jesu dio sustava vlasti, ali to moraju biti jer je Crkva hijerarhija sa svojom vlašću, a biskupi kao crkveni knezovi održavaju odnos sa svjetovnom vlašću. Pa ipak, biskupi nisu srce Crkve, srce Crkve su njezini sveci. Bilo je mnogo loših papa i loših biskupa, ali njihov loš glas nikad se nije daleko čuo, mnogo je trajniji i dublji utjecaj njezinih svetaca, koji se nastavlja stoljećima nakon njihove smrti.

Ako sada pokušamo definirati pojam klerikalizma mogli bismo reći da je to zahtjev Crkve da sudjeluje u vlasti, odnosno njezin otpor odvajanju Crkve od države. Kad bismo taj otpor pokušali individualizirati, morali bismo dugo tražiti. Klerikalizmom bi se mogao nazvati otpor župnika da matičnim uredima dadu matične knjige koje su sami godinama vodili, ali klerikalizam sigurno nije kad Crkva ustane protiv pobačaja, rata, kontracepcije, zapuštanja i odbacivanja staraca, trgovine oružjem i drogama i sl. Animističko društvo ne poznaje brak, a ako ga i poznaje, brak je lako razvodiv i jedva da se izdiže iznad prilježništva, kako je to npr. bilo u starom Rimu. Zbog toga animistička društva imaju malo djece, a čedomorstvo je rašireno. Jedna od najranijih djelatnosti kršćanstva kao državne vjere bilo je osnivanje ubožnica za nahočad, čime se sprečavalo čedomorstvo. Čedomorstva u suvremenom mogli bismo reći neoanimizmu nema, ono je rijetko i kažnjivo, ali je zato pobačaj toliko raširen da on pustoši Europom i Amerikom. Zbog toga je Njemačka u posljednjih oko pola stoljeća morala "uvesti" desetak milijuna ljudi iz Italije, Španjolske, Portugala, Hrvatske, Turske, Grčke i drugih zemalja, a Europa će u dogleđnoj budućnosti morati "uvesti" mnogo više ljudi da bi hranila europske starce, odnosno da bi se tim starcima mogle isplaćivati mirovine, jer je pobačaj prorijedio pučanstvo u Europi. Jedan od refleksa svake vlasti jest nastojanje da se svećenstvo

napravi zanimanjem i zatvori u profesionalne okvire. U srednjem vijeku svećenici su se odijevali kao i svi ostali ljudi i bavili su se raznim zanimanjima. Poslije vlast zabranjuje svećenicima profesionalnu djelatnost i pravi od svećenstva zanimanje, a ne poziv - *vocatio*. I danas se na tome inzistira. U doba komunističke vlasti čulo se da se Crkva i svećenici ne smiju baviti politikom. To je svakako umjesno i ne doliči svećeniku da djeluje kao član neke političke stranke jer politička stranka uvijek predstavlja jedan dio ljudi (riječ *partija* dolazi od riječi *pars* - dio, a hrvatska riječ stranka od *strana*). Isus je pak čovjeka uvijek gledao univerzalno, kao dijete Božje i zbog toga je njegov čovjek, primjerice sin razmetni, udomljen u svim prostorima i u svakom dobu. No, ako je Bog stvorio čitav svijet, onda njegovi sluge imaju prava zaći u svako područje ljudskog života pa i u politiku i primjerice prekoriti nekog državnog poglavara ako postupa suprotno čudorednosti, suprotstaviti se političkom ateizmu i ne htjeti surađivati s ateističkom vlašću, kao primjerice blaženi Alojzije Stepinac. I sve to nikako nije klerikalizam. Zahtjev Crkve da sudjeluje u vlasti vrlo je tih bar dva stoljeća. A jesu li blaženi Alojzije Stepinac i tadašnji splitski biskup, poslije nadbiskup Frane Franić bili klerikalci kad nisu htjeli osnovati nacionalnu jugoslavensku crkvu, odnosno kad su se suprotstavili osnivanju jugoslavenske udruge katoličkih svećenika što je tražila Partija? Uvodno citirana definicija klerikalizma Mirjane Gross nije našla temelja i tanke su sve tvrdnje o zahtjevu Crkve da nadzire politiku, ali upadaju u oči zahtjevi totalitarnih režima da nadziru Crkvu.

Napokon, možemo zaključiti da je protuklerikalizam mnogo glasnjiji negoli klerikalizam, koji se, *sensu stricto*, uopće ne može individualizirati povijesno ni politički. Masoni, liberali, socijalisti i komunisti koji već tri stoljeća jurišaju na Crkvu i spočitavaju joj klerikalizam to čine u znaku histerije, kao da je Crkva neki pol tame i političkog zla, i pritom podsjećaju na suvremene gnostike što svijet zamišljaju kao područje neprestane borbe dobra i zla, svjetla i tame pri čemu nije uopće sigurno da će dobro nadvladati zlo jer može biti i obratno. Držanje crkve pritom je mirno, gotovo letargično, što osobito vrijedi za Pravoslavnu crkvu. To mirno držanje oslanja se na Isusovu riječ da je Crkva stijena koju vrata paklena neće nadvladati.

Uloga poslijekoncilске Crkve je drugačija. Crkva više nije društveni i politički poredak, što je bila stoljećima. Crkva danas govori savjesti pojedinog čovjeka, onako kako je to činio sv. Ivan Krstitelj i sam Isus. Sveta Stolica nije više predsjednik kršćanskih država, papa ne kruni više careve, nije arbitar u međunarodnim sporovima i ne provodi međunarodne ugovore kao Aleksandar VI., koji je

posredovao između Španjolske i Portugala u ugovoru iz Tordesilasa kad je Španjolska dobila Zapad za svoju kolonijalnu sferu, a Portugal Istok, što je imalo snagu međunarodnog ugovora. Papa je danas savjest svijeta i svjetske politike, njegova riječ odjekuje svijetom, ali ništa ne određuje i nema snagu zakona. Papa je danas organ dodira između raznih kršćanskih konfesija i vjera općenito.

CLERICALISM AND ANTICLERICALISM

Summary

Anticlericalism is old and is due to different reasons in different times. It is clear what anticlericalism is. It is much more clear what clericalism is and clericalism is often mentioned mostly in frequently sharp and reckless attacks on the Church. It is little known what clericalism is and lexica give scarce evidence and definition what clericalism is. The early Christendom was a non-political religion and a problem of personal conscience. Even Jesus declared that his Kingdom is not of this world. Later Christianity was viewed of the state authority as a means to administer the subjects and Christianity role to be a political religion. It meant that the Church was competent for family jurisdiction, for education and for public morality. The time of Revolutions set an end to this function of the Church and separated the Church from the State authority causing some frictions which were mostly depicted and defined as clericalism.